

РЕЦЕНЗИЯ

на д-р *Костадин Рабаджиев*, професор по Класическа археология в Катедрата по Археология, Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, член на Научно жури със заповед № РД 38-373/ 04.06.2018 г. на г-н Ректора на СУ,

относно: дисертацията на *Слава Николаева Василева* за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, на тема: *Рисувана керамика от Аполония Понтика: съдовете в „Керченски стил“*, научен ръководител: доц. д-р Мария Рехо, предложена за защита в Катедрата по Археология към СУ „Св. Климент Охридски“.

Слава Василева се изгражда като изследовател в СУ „Св. Климент Охридски“ – студент в бакалавърската и магистърската програма на специалност Археология, по-късно след конкурс тя е редовен докторант към Катедрата по Археология, където е отчислена с право за защита. След обсъждане на дисертацията на разширено катедрено заседание на през м. май 2018 г. е открита настоящата процедура за защита.

1. Тема на докторската дисертация на Слава Василева е рисуваната керамика от Аполония Понтика, по-конкретно съдовете от т.нар. *Керченски стил*, който е сред най-дискутираните и оспорвани теми в гръцката вазопис. Всъщност това е трудна проблематика, изискваща специализирано знание за традицията в гръцката образност и за културните иновации на късно класическа Атина; за стила и уменията на поколения керамографи и ателиета; също и за динамиката в иконографията на образните сцени. Това би обяснило твърде беглите опити в българското антиковедение да се дискутират проблемите на откриваната в Тракия рисувана керамика. Не са много изключенията, едно от тях е правеното от Мария Рехо и нейна е заслугата да подготви български специалисти за тази специфична, но и важна област на изследване. Анализът е съсредоточен върху 134 съда от Аполония, но това е само ядрото на обемно изследване, което дискутира значителен брой паметници от световни музеи, анализира стила и иконографията на образи и сцени в стремежа да прецизира атрибуцията им към художници и школи. Затова и категоричното ми становище е за дисертабилност на темата, за начинание, което, макар и позакъс-

няло, съизмерва националната археологическа колегия с постиженията на световните школи и научни центрове.

2. Структурата: Структурата е максимално конкретна, проява на постигнат професионализъм, който е изчистил текста от излишни уточнения, всъщност отклонения от преследваната цел. Дисертацията е изградена в две части: текст (221 стр.) и каталог с приложения (208 стр.). Основният текст е структуриран в увод, три глави и заключение, в края е приложена и библиография на цитираните в текста публикации. Каталогът е организиран по типове съдове: лекити (кат. № Л1-103), хидрия (кат. № Х1), пелике (кат. № П1) и ойнохоета (кат. № О1-29). Приложенията са четири: 1. илюстрации на произведения в *Керченски стил*, включени като паралели на аполонийските вази (фиг. 1-18); 2. стилови групи от Аполонийските вази (табл. 1-25); 3. графично представяне на фигуралната украса (табл. 1-10); 4. приложение с графично съпоставени профилите на лекити с големи размери (табл. 1-2).

В увода е направено въведение към късно-класическата естетика, видяна през призмата на атическата вазопис; също и към ролята на елинските апойкии в понтийския ареал като консуматор на луксозна керамика. Така е очертана целта на изследването и произтичащите от нея задачи. Хронологическият и териториален обхват са заявени в заглавието, затова и тяхното уточняване разбираемо отсъства. Затова пък липсата на дискусия за прилаганите методи, макар и стандартни като стилови и иконографски анализ, лишават увода от цялостност.

Първа глава е за състоянието на проучванията върху керамиката в *Керченски стил*. Ползвайки формата на историографския подход Слава Василева всъщност проследява динамиката в измеренията на името, също и историята на Аполонийската колекция в открития и изследвания, но не самоцелно, а в търсене на устойчиви белези, които да очертаят контурите на новия прочит. Прегледът несъмнено е необходим, но той все пак не е анализ, а въведение към проблематиката, затова и съмнението ми, че това би трябвало да е част от едно по-обширно въведение на дисертацията, а не отделна глава.

Втора глава е посветена на керамиката от *Керченски стил*. С това започва и същностната част от анализа на дисертацията и още тук може да се долови истин-

ския мащаб на проучването и умението на Слава Василева да влиза в детайлите, но и да предлага обобщен поглед. Защото направеното тук е не просто преглед на постигнатото от поколения модерни изследователи на рисуваната керамика, сред тях и най-изтъкнати учени като Дж. Бийзли, К. Шефолд, Дж. Бордмън. Всъщност това е един нов прочит на стилове и композиционни концепции, уточнения за художници и творби, разпознаваем принос в знанието за атическата вазопис в 4. век. Очаквано вниманието е насочено към художници и групи, които имат отношение към аполонийската колекцията, сред тях се откроява т.нар. *Група Аполония*. Тук, в дискусиата върху многократно коментирани паметници, е истинското съизмерване с големите изследователи на гръцката рисуваната керамика и видимо свидетелство за достигнатото от Слава Василева в дисертацията.

Трета глава е същностна за докторската теза. В нея Слава Василева е събрала за анализ съдовете от Аполония, сред тях значителна част са непубликувани и тук е първият им прочит. Структурата на главата е усложнена в стремежа да се потърсят различните възможности за интерпретация – на стила в детайли на рисунка за идентифицирането на художници и ателиета (1. Художници и стилови групи); на принципите в композирането на украсата според формите на съдове (2. Съдови форми и декоративни синтаксиси); на религиозната интерпретация на сюжетите в украсата (3. Сюжети). Така подходът е градация на интерпретацията, наченат със стилистически анализ, преминал през иконографски за да се осмисли в семантичен прочит на фигурите и сцените. Тук липсва съпоставка с вътрешността – наличието или отсъствието на съдове в тракийска среда би ни насочило към интерпретация на ролята на тракийския елит в разпространението. Така изказаното от А. Ермари мнение за влагането на тракийски елементи в оформяне на образа и сюжета на съд, според него предназначен за тракийската среда, е коментирано в бележка (№53), а би могло да е част от основния текст (стр. 173).

В края на аналитичната част постигнатите интерпретации и реконструкции са обобщени в заключение, което е добре поднесен синтез на изследваните паметници и тяхната художествена атрибуция.

Съставна част от текста на дисертацията е каталогът, където са подредени откритите в Аполония съдове, представени с подробно описание и формализирана

информация, илюстрирани графично и с обилие от снимки на детайли от фигури и сцени върху сферoidната повърхност на съда.

Авторефератът е направен съгласно изискванията и отразява отчетливо структурата и достиженията на дисертационния труд. Коректно са очертани приносите на докторанта в дисертацията, посочени са и 4 публикации по темата в утвърдени научни издания и поредици, а тук бих споделил и моята препоръка целият труд да бъде публикуван.

3. Препоръката ми е по-скоро към бъдещите занимания на Слава Василева. Тук тя е постигнала максималното за аполонийската колекция, но именно това е засилило очакването за повече, за една по-обобщена картина на идейния свят видян в рисуваните сцени. Макар да акламирам конкретността в нейния подход, стриктното придържане към границите в интерпретацията на артефакти и свидетелства, не мога да не споделя, че очаквах малко повече за географското разпространение на вазите с пищна украса – впечатлението е за изместване на търговски акцент на изток и североизток, в района на Понта, където многоброен и състоятелен елит са били надеждни клиенти. Причина за това би могло да е конкуренцията на южноиталийските керамични ателиета, което пренасочило атическата продукция на изток, в среда, склонна към притежаване на шарени и лъскави предмети. Промени те, разбира се, са част от новите идеи в света на късно-класическата естетика и Слава Василева е очертала измеренията на тези промени. Голямата интрига е във факта, че този твърде натруфен стил, видимо ориентиран към изискванията на пазара, всъщност се оказва последен етап в дългата и респектираща история на атическата рисувана керамика, дали като напомняне, че подчинено на масовия вкус, изкуството лесно може да загуби вековни традиции.

Бих изказал и несъгласие с цитираното мнение на А. Метцгер (1951 г.) за вазите украсени с Елевзинските божества, които били притежание на посветените в мистериите като спомен и знак за инициацията (стр. 193), освен ако не приемем уточнението на К. Клинтън, че те са били добре пазени от иницираните и погребвани с тях, така че сцените им са останали скрити за очите на непосветени (Myth and cult: the iconography of the Eleusinian mysteries. Stockholm, 1992, 91).

4. Приносите бих обобщил:

– Докторската теза е посветена на специфичен изворов материал, предполагащ овладяно знание за художествените стилове на гръцката класика и технологичните умения на художници, за иконографията на елинската митология и динамиката на процесите в елинското общество. Тези знания Слава Василева е овладяла, за да се включи с компетентност и самочувствие в голямата дискусия за елинската вазопис;

– Събрана е литературата за рисуваната керамика в *Керченски стил*, многобройни публикации с анализ на паметници от ареала на древния свят, дискутирани са паметниците приписвани към този стил, за да се коригира и постигне поприемлива картина на този специфичен стил в атическата вазопис от 4. век;

– Събрани и систематизирани са паметниците от Апология Понтика, значителна част от тях (ок. 60%) са непубликувани; много от тях Слава Василева с вещ анализ е отнесла към продукцията на художници и школи, атрибуцията на други е коригирана;

– Значителна част от паметниците са видени лично в музейни депа и експозиции, включително и в музейни колекции на световни музеи. За рисуваната керамика това не е обичайното запознаване с паметника, а условие за сериозен прочит на сцените, които могат да бъдат проследени в детайли, но и видени като композиция в сложния обем на керамичния съд;

– Постигнатото в идентификация на художници и стилове, в иконографията на сцени и в сюжета на композиции е използвано, за да се очертае импорта в опит да се подскажат и възможните клиенти сред жителите на елинските полиси на тракийския понтийски бряг; да се изявят техните предпочитания към форми и украса, но и към сюжети, особено когато това се отнася до религиозни представи в образи на божества и сцени от празници;

– Стриктното придържане към границите на интерпретация, които изворите предполагат, особено ясно демонстрирано в дискусията за местно производство на някои от рисуваните вази, с търсените основния в стила, сюжета и керамичните форми, които следват белезите на атическата продукция и не позволяват дефинирането на местен стил, но и с вероятността това да се приеме при нови и убедителни доказателства;

– Така рецензираният труд представлява мащабно изследване на рисувани съдове от Аполония, които са съпоставени на фона на нов прочит на известните от обширния ареал на древния свят, за да се изгради убедителна картина на тенденциите в атическата вазопис през 4. век.

* * *

5. В заключение на казаното дотук бих резюмирал, че в предложената за рецензиране докторска теза Слава Василева е демонстрирала убедителният подход на изследовател, който умее да анализира и да гради изводите си убедително и с отговорност, да предлага обоснована интерпретация с допустими решения и подчертано критичен подход, да постига целите, които си е поставила в изчерпателен анализ. Анализът показва добрата библиографска осведоменост за дискутираните паметници и проблемите, които те поставят пред изследователите. Езикът е точен и конкретен, изказът е професионален. Това поставя Слава Василева сред плеядата млади изследователи, новото поколение което затвърждава престижа на археологическата школа на Софийския университет. А с това обосновавам и решението си за положителен вот и предлагам на членовете на Научното жури да присъдят на **Слава Николаева Василева** образователната и научна степен “**доктор**”.

София, 16 август 2018 г.

Рецензент: